

บทที่ 2

คนไร้สัญชาติ

ในบทนี้เป็นการทำความเข้าใจถึงความหมายของคนไร้สัญชาติ สถานการณ์ทั่วไปเกี่ยวกับคนไร้สัญชาติในประเทศไทย และปัญหาคนไร้สัญชาติซึ่งมีหลายลักษณะด้วยกันที่ไทยไม่สามารถส่งออกนอกประเทศได้ ซึ่งเมื่อไม่สามารถส่งกลับไปประเทศต้นทางได้แล้วบุคคลไร้สัญชาติมีสิทธิตามกฎหมายประการใดบ้าง

ความหมายของคนไร้สัญชาติ¹

“คนไร้สัญชาติ” หากพิจารณาถึงคำ ๆ นี้ จะพบความหมายในตัวของมันเอง คำว่า “ไร้” หมายถึงไม่มี ดังนั้น “ไร้สัญชาติ” ก็คือ ไม่มีสัญชาตินั่นเอง คนไร้สัญชาติจึงหมายถึงบุคคลที่ไม่มีสัญชาติของรัฐหนึ่งรัฐใดเลย ซึ่งผลของการไร้สัญชาติย่อมทำให้บุคคลนั้นไม่ได้รับความคุ้มครองจากรัฐเจ้าของสัญชาติหรือที่เรียกว่า State Protection แต่บุคคลไร้สัญชาติอาจได้รับการคุ้มครองในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐใดรัฐหนึ่งได้ หากรัฐนั้นยอมรับให้สิทธิอาศัยแก่คนไร้สัญชาตินั้น ๆ คนไร้สัญชาติในสถานการณ์เช่นนี้ จึงเป็นเพียงคนไร้สัญชาติที่ไม่ไร้ภูมิภานา เพราะมีรัฐใดรัฐหนึ่งยอมรับที่จะให้สิทธิอาศัยแก่ตน คนไร้สัญชาติในสถานการณ์เช่นนี้จึงมีสถานะเป็นคนต่างด้าวในทุก ๆ รัฐ แต่สามารถอาศัยอยู่ในรัฐที่ยอมรับให้สิทธิอาศัยแก่ตนได้อย่างปกติสุขเหมือนบุคคลที่มีสัญชาติของรัฐใดรัฐหนึ่ง

¹ พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, อัญชลี กิจธนไพบูลย์, อรวรรณ รอดสังวาล, สุวรรณี เข้มเจริญ และ อารยา ชินวรโกมล รายงานผลการวิจัยภายใต้โครงการศึกษาปัญหาผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนต่อคนไร้สัญชาติในประเทศไทย เสนอต่อการประชุมวิชาการเรื่อง “งานวิจัยของประเทศไทยด้านการย้ายถิ่นระหว่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์” 24 มิถุนายน 2545, (อัดสำเนา)

แต่หากคนไร้สัญชาตินั้น ๆ ไม่ได้รับการยอมรับจากรัฐใดรัฐหนึ่งให้มีสิทธิอาศัยอยู่ในรัฐใดรัฐหนึ่งแล้ว คนไร้สัญชาตินั้น นอกจากจะมีสถานะเป็นคนต่างด้าวสำหรับทุกรัฐแล้ว เขายังมีสถานะเป็น “คนไร้รัฐ” อีกด้วย เพราะไม่มีทั้งรัฐเจ้าของสัญชาติและไม่มีรัฐเจ้าของภูมิลำเนา ซึ่งคนไร้สัญชาติในสถานการณ์หลังนี้ จะมีสถานะที่ย่ำแย่กว่าคนไร้สัญชาติในสถานการณ์แรก เพราะจะไม่มีรัฐใดให้ความคุ้มครองตนเลย กลายเป็นคนเถื่อนของสังคม ไม่มีสถานะบุคคลตามกฎหมาย ไม่มีรัฐใดรับรู้ถึงการมีตัวตนของเขาในทุกสังคม

จากบทนิยามข้างต้น คนไร้สัญชาติจึงมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท ประเภทที่ 1 คือ คนไร้สัญชาติที่ไม่ไร้ภูมิลำเนา ซึ่งหมายถึงยังไม่ไร้รัฐ แต่เป็นคนต่างด้าวสำหรับทุกรัฐ ประเภทที่ 2 คือ คนไร้สัญชาติที่ไร้ภูมิลำเนา ซึ่งหมายถึงการเป็นคนไร้รัฐ โดยไม่มีสถานะบุคคลตามกฎหมายในทุกรัฐ

สถานการณ์ทั่วไปเกี่ยวกับคนไร้สัญชาติในประเทศไทย

ในประเทศไทยปรากฏคนไร้สัญชาติจำนวนหนึ่งในหลาย ๆ พื้นที่ของประเทศ การที่คนเหล่านี้ไม่มีสัญชาติ ก็จะไม่สิทธิแทบทุกด้าน ในเบื้องต้นนี้จะกล่าวถึงการปรากฏตัวของคนไร้สัญชาติ ซึ่งการปรากฏตัวของคนไร้สัญชาตินี้มีที่มาหรือสาเหตุมาจาก

1. การไม่ได้รับการบันทึกการเกิดในทะเบียนบุคคลของรัฐใดเลยในโลก
2. การถูกถอนสัญชาติโดยรัฐที่มีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงกับตน
3. ความไม่รู้จักรากเหง้าของตนเอง²

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, “บทนำ” ใน รายงานผลการวิจัยภายใต้โครงการศึกษาผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนต่อคนไร้สัญชาติในประเทศไทย, กองทุนศาสตราจารย์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

คนไร้สัญชาติที่ปรากฏตัวในประเทศไทยนั้น สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. คนไร้สัญชาติซึ่งมีสิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทย

บุคคลในสถานการณ์นี้ส่วนใหญ่เป็นชนกลุ่มน้อยไร้สัญชาติซึ่งบรรพบุรุษเกิดนอกประเทศไทย และมักอพยพเข้ามาในประเทศไทยโดยผิดกฎหมาย บุคคลดังกล่าวจึงไม่อาจมีจุดเกาะเกี่ยวกับประเทศไทยโดยการเกิด ส่วนบุตรของบุคคลดังกล่าวที่เกิดในประเทศไทยในขณะที่บิดามารดา ยังไม่ได้รับอนุญาตให้มีสถานะเป็น “คนเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายและมีสิทธิอาศัยอยู่ถาวร” บุตรในสถานการณ์เหล่านี้ก็จะไม่ได้รับสัญชาติไทย จึงยังไร้สัญชาติเช่นเดียวกับบุพการี แต่บุคคลรุ่นที่สองนี้ย่อมมีสถานะบุคคลตามกฎหมายไทยที่แตกต่างไปจากบุพการี กล่าวคือ บุคคลดังกล่าวมีจุดเกาะเกี่ยวกับประเทศไทยโดยการเกิด และ “มีสิทธิที่จะร้องขอสัญชาติไทยโดยการเกิดโดยหลักดินแดน” เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเห็นสมควร บุคคลในรุ่นที่สอง ก็จะมีสถานะเป็น “คนสัญชาติไทยโดยการเกิด” ในขณะที่บุพการีซึ่งเกิดนอกประเทศไทย เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเห็นสมควรก็อาจเป็นได้เพียง “คนสัญชาติไทยโดยการแปลงชาติ” เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ในขณะที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยยังไม่เห็นสมควรให้สัญชาติไทย ประเทศไทยก็อาจอนุญาตให้บุคคลในสถานการณ์นี้มี “สิทธิอาศัย” ในประเทศไทย สิทธิอาศัยดังกล่าวนี้ อาจมีลักษณะถาวร หากคนไร้สัญชาตินั้นกลมกลืนกับสังคมไทยแล้ว แต่ในกรณีที่ความกลมกลืนยังไม่เกิดขึ้น คนไร้สัญชาตินั้นก็มักได้รับสิทธิอาศัยชั่วคราวในประเทศไทย³

2. คนไร้สัญชาติซึ่งไม่มีสิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทย

ในทางตรงกันข้าม ชนกลุ่มน้อยอีกไม่น้อยในประเทศไทยที่ไม่มีสัญชาติของรัฐใดเลย และไม่ได้รับอนุญาตให้มีสิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทยอีกด้วย พวกเขาจึงเป็นคนต่างด้าวในทุกประเทศบนโลก เพราะไม่มีสัญชาติของรัฐใดเลย และเป็น “คนต่างด้าวเข้าเมืองผิดกฎหมาย” ในทุกประเทศบนโลก จึงไม่มี “รัฐเจ้าของตัวบุคคล (Personal State) เพราะไม่มีทั้งรัฐเจ้าของสัญชาติและ “รัฐเจ้าของถิ่นอันเป็นภูมิลำเนาของบุคคล” คนไร้สัญชาติในสถานการณ์นี้จึงเป็นคนไร้รัฐ (Stateless Person) อีกด้วย⁴

³ เรื่องเดียวกัน, น. 8.

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 8.

ปัญหาคนไร้สัญชาติ

ปัจจุบันประเทศไทยมีกลุ่มบุคคลที่มีปัญหาเกี่ยวกับสถานะ และสิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทยหลายกลุ่ม ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีทั้งในส่วนที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมแต่ตกสำรวจจากทางราชการ และกลุ่มที่อพยพมาจากประเทศเพื่อนบ้านด้วยเหตุผลทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และความไม่ปลอดภัยในชีวิต โดยบางส่วนไม่สามารถส่งกลับประเทศต้นทางได้จำนวนประมาณ 1-2 ล้านคนเศษ และมีแนวโน้มจะเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้สถานภาพการดำรงชีวิตของบุคคลดังกล่าวไม่เอื้อต่อความมั่นคงและสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ดังนั้นหากปล่อยไว้โดยไม่ดำเนินการแก้ไขปัญหา จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติในระยะยาวอย่างรุนแรง โดยผลกระทบดังกล่าว ไม่จำกัดเฉพาะที่จะเกิดจากกลุ่มบุคคลกลุ่มนี้โดยตรงเท่านั้น แต่จะรวมถึงกลุ่มบุตรหลานที่จะเกิดขึ้นในภายหลังซึ่งจะมีปัญหาด้านสังคมตามมา อันจะเป็นการเพิ่มความรุนแรงของสภาพปัญหาให้มากยิ่งขึ้นอีกด้วย⁵

สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายของคนไร้สัญชาติ

สิทธิและหน้าที่ของบุคคลไร้สัญชาติที่ได้รับอนุญาต หรือได้รับการผ่อนผันให้อาศัยอยู่ในราชอาณาจักร จะเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด โดยจะต้องถือปฏิบัติตามกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ซึ่งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ สิทธิต่าง ๆ ที่จะได้รับเป็นไปตามสถานะของบุคคล เช่น สถานะบุคคลสัญชาติไทย สถานะคนต่างด้าวเข้าเมือง โดยชอบด้วยกฎหมายและมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักร หรือในสถานะเป็นบุคคลที่ได้รับการผ่อนผันให้อาศัยอยู่ชั่วคราว

⁵ ยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิของบุคคล

ผลลัพธ์ที่คนไร้สัญชาติได้รับจากการกำหนดสถานะบุคคลตามกฎหมาย ย่อมทำให้บุคคลเหล่านี้ได้รับสิทธิในด้านต่าง ๆ ที่ดีกว่าเดิม โดยเฉพาะคนไร้สัญชาติที่ได้รับการลงรายการสัญชาติไทยตามระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการลงรายการสถานะบุคคลในทะเบียนราษฎรให้แก่บุคคลบนพื้นที่สูง พ.ศ. 2543 และที่ได้รับสัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2508 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 รวมถึง พ.ศ. 2551 ซึ่งใช้บังคับในปัจจุบัน ย่อมได้รับสิทธิทัดเทียมคนไทยทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิทางการศึกษา สิทธิอาศัย สิทธิในการประกอบอาชีพ สิทธิในการก่อตั้งครอบครัว สิทธิในสูขอนามัย สิทธิในการเดินทางและการย้ายถิ่นที่อยู่และสิทธิในการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ยกเว้นสิทธิทางการเมืองตามมาตรา 7 ทวิ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ในกรณีที่กฎหมายกำหนดคุณสมบัติให้ผู้มีสัญชาติไทยโดยการเกิดเท่านั้น ที่สามารถจะมีสิทธิในเรื่องนั้น ๆ ได้ เนื่องจากได้สัญชาติไทย ตามมาตรา 7 ทวิ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 นี้ เป็นการได้โดยคำสั่งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีผลในการได้สัญชาติไทยนับแต่วันที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยอนุมัติ มิใช่การได้สัญชาติไทยโดยการเกิดตามมาตรา 7 (2) แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 แต่อย่างใด นอกจากนี้ การได้สัญชาติไทย โดยการแปลงสัญชาติเป็นการให้สัญชาติภายหลัง โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้น จึงไม่มีสิทธิในด้านต่าง ๆ หลายประการ อาทิ การเลือกตั้งการสมัครในกระบวนการการเมือง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และอาจถูกเพิกถอนสัญชาติไทยได้ หากกระทำการใด ๆ อันเป็นการกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

สำหรับคนไร้สัญชาติที่ได้รับสถานะคนต่างด้าวเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายและมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรนั้น สิทธิที่ได้รับที่เห็นได้ชัดที่สุดคือสิทธิในการเดินทางไปในพื้นที่ต่าง ๆ ได้ทั่วราชอาณาจักรโดยไม่ต้องขออนุญาตออกนอกเขตพื้นที่ควบคุม เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มิได้มีสถานะเป็นบุคคลที่ได้รับการผ่อนผันให้อยู่ชั่วคราวแล้ว รวมถึงสิทธิในการย้ายที่อยู่ซึ่งเดิมถูกจำกัดให้ย้ายได้เฉพาะในเขตพื้นที่ควบคุมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม บุคคลเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดและไม่สามารถได้รับสิทธิเท่าเทียมกับคนไทยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สิทธิในการถือครองที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ซึ่งได้บัญญัติไว้ในมาตรา 86 ว่าคนต่างด้าวจะได้มาซึ่งที่ดินก็โดยอาศัยสนธิสัญญาซึ่งบัญญัติให้มีกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ได้และอยู่ในบังคับแห่งประมวล

กฎหมายนี้ นอกจากนี้ ภายใต้บังคับมาตรา 84 คนต่างด้าวจะได้มาซึ่งที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ประกอบกิจการในทางพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรม เกษตรกรรม การสุสาน การกุศลสาธารณะ หรือ การศาสนา ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขและวิธีการซึ่งกำหนดโดยกฎกระทรวงและต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรี

นอกจากสิทธิในการถือครองที่ดินแล้ว คนไร้สัญชาติที่ได้รับสถานะคนต่างด้าวเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายและมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักร ยังมีข้อจำกัดและไม่สามารถที่จะได้รับสิทธิเท่าเทียมกับคนไทยทั่วไปเกี่ยวกับสิทธิในการประกอบอาชีพ อันได้แก่ สิทธิในการทำงาน และสิทธิในการประกอบธุรกิจ โดยสิทธิในการทำงาน และยังถูกจำกัดมิให้ประกอบอาชีพบางประการ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2521 (ปัจจุบันเป็นพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551) และพระราชกฤษฎีกากำหนดงานในอาชีพและวิชาชีพที่ห้ามคนต่างด้าวทำ พ.ศ. 2522 ซึ่งได้กำหนดอาชีพที่ห้ามคนต่างด้าวทำไว้ 39 อาชีพ อาทิ งานกรรมกร งานกลีกรรม งานขายของหน้าร้าน งานแกะสลักไม้ งานขายทอดตลาด งานตัดผม เป็นต้น สำหรับสิทธิในการประกอบธุรกิจของคนไร้สัญชาติที่ได้รับสถานะคนต่างด้าวเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายและมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักร ตามพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว พ.ศ. 2542 สามารถกระทำได้แต่ต้องไม่เป็นธุรกิจต้องห้ามตามบัญชีท้ายพระราชบัญญัติไม่ว่าจะเป็นบัญชี 1, 2 หรือบัญชี 3 เช่น การทำนา ทำไร่ ทำสวน การเลี้ยงสัตว์ การสกัดสมุนไพรไทย และการทำป่าไม้ เป็นต้น

สำหรับสิทธิขั้นพื้นฐานอื่น ๆ จะเป็นไปตามที่กฎหมายหรือมติคณะรัฐมนตรีกำหนด เช่น กรณีสิทธิในการศึกษา ได้มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2548 ให้ความเห็นชอบแนวทางปฏิบัติการจัดการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ตามที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอโดยเปิดกว้างให้ทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย สามารถเข้าเรียนได้โดยไม่จำกัดระดับ ประเภท หรือพื้นที่การศึกษา โดยในส่วนของกระทรวงมหาดไทยได้อนุญาตให้เด็กและเยาวชนที่มีข้อจำกัด ระเบียบปฏิบัติ หรือกฎหมายควบคุมเฉพาะให้จำกัดพื้นที่อาศัยสามารถเดินทางไปศึกษาได้ตลอดหลักสูตร

การได้สัญชาติไทย

การพิจารณาว่าบุคคลจะมีสัญชาติไทยหรือไม่ย่อมต้องพิจารณาจากกฎหมายว่าด้วยสัญชาติฉบับที่มีผลบังคับใช้ขณะที่ได้สัญชาติและแม้ต่อมากฎหมายว่าด้วยสัญชาติฉบับนั้นจะมีผลสิ้นสุดหรือถูกแก้ไขเพิ่มเติมโดยกฎหมายที่ออกมาภายหลังก็ไม่ทำให้บุคคลที่ได้สัญชาติตามกฎหมายเดิมนั้นต้องเสียสัญชาติไทยไปแม้บุคคลนั้นจะไม่มีข้อเท็จจริงครบถ้วนตามองค์ประกอบของการได้สัญชาติไทยตามกฎหมายใหม่ก็ตาม เพราะสิทธิในสัญชาตินี้ได้กลายมาเป็นสิทธิที่ได้มาแล้ว ทั้งนี้กรณีการได้สัญชาติไทยของบุคคลธรรมดาสามารถได้มาด้วย 5 วิธีดังต่อไปนี้

1. การได้สัญชาติไทยโดยการเกิดตามหลักสืบสายโลหิต

1.1 การเกิดตามหลักสืบสายโลหิตจากบิดา บุคคลธรรมดาจะได้สัญชาติไทยต้องประกอบไปด้วยเงื่อนไข 2 ประการ คือ

1) ขณะที่บุคคลนั้นเกิด บิดาต้องมีสัญชาติไทยไม่ว่าบุคคลนั้นจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักร

2) บิดาของบุคคลนั้นต้องเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายในขณะที่บุคคลนั้นเกิด ความเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย จะมีความหมายได้ใน 2 ลักษณะ คือความหมายที่ใช้ในช่วงก่อนการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว “ความเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย” ต้องเป็นไปตามกฎหมายลักษณะผัวเมียซึ่งจะหมายถึง บิดาที่อยู่กินฉันท์สามีภรรยา กับมารดาของบุตร ดังนั้น บุตรทุกคนย่อมเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดาไม่ว่าบุตรจะเกิดจากภริยาคนที่เท่าไรของบิดาก็ตาม

ความหมายที่ใช้ในช่วงภายหลังประกาศใช้ ประมวลผลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว ในวันที่ 29 พฤษภาคม 2478 ความหมายของคำว่า “บิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย” ได้เปลี่ยนไปตามพระราชบัญญัติจดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. 2478 ซึ่งมีผลตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2478 ที่ได้บัญญัติเพื่อปฏิบัติตามข้อกำหนดของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่มีเจตนารมณ์ให้มีผัวเดียวเมียเดียว การเป็นบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายจึงขึ้นอยู่กับบิดาจดทะเบียนสมรสกับมารดาของบุตร หรือจดทะเบียนรับรองบุตรเท่านั้น

1.2 การเกิดตามหลักสืบสายโลหิตจากมารดา

1) ช่วงเวลาอดีตจนถึงวันที่ 9 เมษายน 2456 และตั้งแต่วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2535 จนถึง ปัจจุบัน บุคคลที่เกิดจากมารดาที่มีสัญชาติไทย ในขณะที่บุตรเกิดย่อมได้สัญชาติไทย ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรก็ตาม

2) ช่วงเวลาตั้งแต่ 10 เมษายน 2456 ถึงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2495 บุคคลย่อมได้สัญชาติไทยต่อเมื่อ

2.1) มารดามีสัญชาติไทยขณะบุตรเกิด

2.2) ไม่ปรากฏมีบิดาซึ่งจะมีความหมาย 2 นัย คือ

- หากบุคคลนั้นเกิดก่อน 1 ตุลาคม 2478 คำว่า “ไม่ปรากฏมีบิดา” หมายถึง ไม่ทราบว่าผู้ใดเป็นบิดาในขณะนั้น

- หากบุคคลนั้นเกิดหลัง 1 ตุลาคม 2478 คำว่า “ไม่ปรากฏมีบิดา” หมายถึง ไม่ทราบว่าผู้ใดเป็นบิดาหรือไม่มีบิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย (คือ ทราบว่าบิดาเป็นใคร แต่บิดาไม่ได้จดทะเบียนสมรสกับมารดา)

3) ช่วงเวลาตั้งแต่ 13 กุมภาพันธ์ 2495 ถึงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2496 บุคคลย่อมได้สัญชาติไทย ต่อเมื่อ

3.1) มารดามีสัญชาติไทยขณะบุตรเกิด

3.2) ไม่ปรากฏว่ามีบิดาหรือมีบิดาไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือมีบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายแต่ไร้สัญชาติ

3.3) บุคคลนั้นจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรก็ได้

4) ช่วงเวลาตั้งแต่ 4 กุมภาพันธ์ 2496 ถึงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2500

4.1) บุคคลที่เกิดในราชอาณาจักรไทยหากมารดามีสัญชาติไทยในขณะที่บุตรเกิด

4.2) บุคคลที่เกิดนอกราชอาณาจักรจะได้สัญชาติก็ต่อเมื่อ

- มารดามีสัญชาติไทยขณะบุตรเกิด

- ไม่ปรากฏมีบิดา หรือมีบิดาไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือมีบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายแต่ไร้สัญชาติ

5) ช่วงเวลาตั้งแต่ 13 กุมภาพันธ์ 2500 ถึง 25 กุมภาพันธ์ 2535 บุคคลที่เกิดนอกราชอาณาจักรโดยมารดาเป็นคนไทยจะได้สัญชาติต่อเมื่อ

5.1) มารดามีสัญชาติไทยตั้งแต่กำเนิด

5.2) ไม่ปรากฏบิดาหรือมีบิดาโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือมีบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายแต่ไร้สัญชาติ

2. การได้สัญชาติไทยโดยหลักดินแดน

ตั้งแต่วันที่ 9 เมษายน 2546 ไม่มีการรับรองให้บุคคลใดที่เกิดในประเทศไทยได้สัญชาติไทย ซึ่งเป็นแนวความคิดเดิมตามหลักรัฐเจ้าของบุคคล (Personal State) แต่ภายหลังมีการบัญญัติพระราชบัญญัติ (Territorial State) ย่อมมีความศักดิ์สิทธิ์เคียงคู่ไปกับอำนาจอธิปไตยเหนือบุคคล (Personal Sovereignty) ดังนั้นบุคคลที่เกิดในประเทศไทยจึงมีสัญชาติไทยไม่ว่าบิดามารดาของบุคคลจะมีสัญชาติใดก็ตาม จนกระทั่งต่อมาวันที่ 5 สิงหาคม 2508 ได้มีการกำหนดข้อจำกัดของการได้มาซึ่งสัญชาติไทยโดยหลักดินแดนไว้ในมาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 จนถึงปัจจุบันไม่ได้สัญชาติไทยหากมีข้อเท็จจริงขององค์ประกอบดังต่อไปนี้

- 1) บิดาที่ชอบด้วยกฎหมายและมารดาเป็นคนต่างด้าว
- 2) บิดามารดาต่างด้าวนั้นมีสถานะพิเศษ ดังต่อไปนี้
 - 2.1) หัวหน้าคณะผู้แทนทางทูตหรือเจ้าหน้าที่ในคณะผู้แทนทางทูต หรือ
 - 2.2) หัวหน้าคณะผู้แทนทางกงสุลหรือเจ้าหน้าที่ในคณะผู้แทนทางกงสุล หรือ
 - 2.3) พนักงานหรือผู้เชี่ยวชาญขององค์การระหว่างประเทศ หรือ
 - 2.4) คนในครอบครัวซึ่งเป็นญาติอยู่ในความอุปการะหรือคนใช้ซึ่งเดินทางจากต่างประเทศมาอยู่กับบุคคลใน 2.1) ถึง 2.3) ชั่วคราว

ต่อมาได้มีข้อจำกัดการได้มาซึ่งสัญชาติไทยโดยหลักดินแดนเพิ่มเติมขึ้นจากมาตรา 8 ชั่วคราวตามข้อ 1 และข้อ 2 แห่งประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515 ถึง 25 กุมภาพันธ์ 2535 ไม่ได้สัญชาติไทยโดยหลักดินแดนหากบุคคลนั้นมีข้อเท็จจริงครบองค์ประกอบ 2 ข้อ ดังต่อไปนี้

- 1) บิดาชอบด้วยกฎหมายเป็นคนต่างด้าว หรือมารดาเป็นคนต่างด้าว กรณีที่มีบิดาไม่ชอบด้วยกฎหมาย และ
- 2) ขณะที่เกิด บิดามารดาต่างด้าวนั้น เป็นคนเข้าเมืองในลักษณะไม่ถาวร (ไม่มีใบสำคัญประจำตัวต่างด้าว และใบสำคัญประจำท้องถิ่นที่อยู่) ดังนี้
 - 2.1) เป็นผู้ได้รับการผ่อนผันให้พักอาศัยในประเทศไทยเป็นพิเศษเฉพาะราย หรือ
 - 2.2) เป็นผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าอยู่ในประเทศไทยชั่วคราว หรือ

2.3) เป็นผู้เข้ามาในประเทศไทยโดยไม่ได้รับอนุญาต ตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง

ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2535 ได้มีมาตรา 7 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2535 ออกมายกเลิกแก้ไขข้อจำกัดการให้สัญชาติไทยโดยหลักดินแดนตามประกาศพระราชปฏิวัติ ฉบับที่ 337 โดยให้บุคคลที่เกิดในประเทศไทยไม่ได้สัญชาติไทยหากบุคคลนั้นมีองค์ประกอบครบทั้ง 2 ข้อดังต่อไปนี้

- 1) ขณะที่เกิดบิดามารดาเป็นคนต่างด้าว ไม่ว่าจะบิดามารดาจะจดทะเบียนสมรสกันหรือไม่ก็ตาม
- 2) บิดามารดาต่างด้าวนั้น เป็นคนเข้าเมืองในลักษณะไม่ถาวร

3. การได้รับสัญชาติไทยโดยการสมรส

การได้สัญชาติไทยโดยการสมรสนั้นได้มีขึ้นตั้งแต่วันที่ 10 เมษายน 2546 ให้มีผลกับเฉพาะหญิงต่างด้าวที่สมรสกับชายไทยโดยชอบด้วยกฎหมายจารีตประเพณีหรือกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัวแล้วแต่กรณี จึงมีผลให้หญิงต่างด้าวนั้นได้สัญชาติไทย ซึ่งการสมรสดังกล่าวหากเกิดเกิดก่อนวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2503 การได้สัญชาติไทยของหญิงต่างด้าวนั้นจะเป็นไปโดยอัตโนมัติ แต่หากการสมรสเกิดตั้งแต่วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2503 เป็นต้นไป หญิงต่างด้าวนั้นจะได้สัญชาติไทยโดยการสมรสต่อเมื่อได้มีการยื่นคำขอตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายกำหนด และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติสัญชาติไทยแล้ว

4. การได้สัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติ

ก่อนที่กฎหมายว่าด้วยสัญชาติจะมีการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร การแปลงสัญชาติเป็นไทยนั้นไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ กำหนดไว้ เพียงแต่จะเป็นไปตามพระบรมราชานุญาตของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ภายหลังจากที่มีกฎหมายและลายลักษณ์อักษรว่าแปลงสัญชาติตั้งแต่วันที่ 18 พฤษภาคม 2546 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันการได้สัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติจะต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการ ด้วยกันคือ

- 1) บุคคลต่างด้าวต้องยื่นขอคำร้อง โดยถูกต้องตามแบบและวิธีการที่กำหนดไว้ในกฎหมายที่มีผลบังคับในขณะที่ยื่นคำร้อง

- 2) บุคคลนั้นมีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อกำหนดของกฎหมายที่มีผลบังคับในขณะยื่นคำร้องขอ
- 3) องค์การของรัฐมีอำนาจสั่งการได้มีคำสั่งอนุญาตตามคำขอร้องและดำเนินการถูกต้องตามขั้นตอนของกฎหมายที่มีผลบังคับในขณะสั่งการและดำเนินการ

5. การได้สัญชาติไทยโดยผลของกฎหมาย

กรณีรัฐออกกฎหมายให้สัญชาติแก่บุคคล โดยบุคคลนั้นไม่ต้องร้องขอใด ๆ ในประเทศไทย ได้ กำหนดให้มีการได้สัญชาติไทยโดยผลของการเปลี่ยนแปลงกฎหมายว่าด้วยสัญชาติมาแล้ว 2 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 โดยผลของมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2499 ให้บุคคลที่เกิดในประเทศไทย จากบิดามารดาเป็นคนต่างด้าว ในช่วงระหว่างเวลาวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2496 ถึงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2500 ซึ่งเป็นคนต่างด้าวตามข้อกำหนดของพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2496 ที่มีผลในช่วงเวลาดังกล่าว กลายสถานะเป็นคนสัญชาติไทยตั้งแต่วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2500 เป็นต้นไป

ครั้งที่ 2 โดยผลของมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 กำหนดให้บุคคลที่เกิดจากมารดามีสัญชาติไทย แต่บิดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นคนต่างด้าวเข้าเมืองไทยในลักษณะไม่ถาวร ซึ่งไม่ได้สัญชาติไทยและเสียสัญชาติไทยไปในช่วงเวลาระหว่างวันที่ 14 ธันวาคม 2515 ถึงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2535 โดยผลของประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 ได้กลับกลายเป็นมีสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากมารดานับตั้งแต่วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2535 เพราะเหตุที่เกิดในประเทศไทยจากบิดาสัญชาติไทยที่มีชอบด้วยกฎหมายกับมารดาต่างด้าวที่เข้าเมืองไทยในลักษณะไม่ถาวร เป็นบุคคลสัญชาติไทยโดยหลักดินแดนภายหลังการเกิด โดยผลของการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย นับตั้งแต่วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2535 เป็นต้นไป